

2(2)/2011

KAROLINA KOTULEWICZ

Człowiek i polityka. Przykład Republiki Mołdowy

WPROWADZENIE

Republika Mołdowa jest nowym suwerennym i niepodległym krajem, które powstało w wyniku upadku ZSRR w 1991 roku. Kraj ten położony w Południowo-Wschodniej Europie graniczy od północy, wschodu i południa z Ukrainą, a od zachodu, wzdłuż rzeki Prut, z Rumunią, która od 2007 roku jest pełnoprawnym członkiem Unii Europejskiej. Terytorium Mołdowy wynosi 33,8 tysięcy km². Teren kraju jest pagórkowaty (o wysokości do 400 m nad poziomem morza), 6% terytorium zajmują lasy, a 80% to są gleby najwyższej jakości – czarnoziemy.

Mołdowa – to mały kraj o gospodarce rolno-przemysłowej, zorientowanej na przetwarzanie produkcji rolnej. Jest on ubogi w zasoby naturalne (za wyjątkiem materiałów budowlanych), energetyczne i wodne. Głównymi arteriami wodnymi kraju są rzeki Dniestr i Prut. Rzeka Dniestr dzieli kraj na część wschodnią (Naddniestrze)

i część zachodnią (Besarabia), które charakteryzują się określonymi cechami historycznymi i socjokulturalnymi.

Ludność Mołdowy to 3,5 mln osób (bez Naddniestrza)¹. Średnia gęstość zaludnienia wynosi 128 osób na km². Ludność miejska stanowi 38,7% ogólnej liczby mieszkańców kraju, a wiejska 61,3%². Stolica kraju to Kiszyniów (ok. 800 tysięcy mieszkańców).

Republika Mołdowa jest państwem wieloetnicznym. Przedstawiciele narodowości tytułowej – Mołdawianie – wynoszą około 2/3 ludności kraju (65,5%). Wśród mniejszości narodowych największą grupą są Ukraińcy (13,7%), Rosjanie (13,0%), Gagauzi (3,5%) i Bułgarzy (2%).

Republika Mołdowa jest demokratycznym państwem unitarnym zgodnie z Konstytucją z 1994 roku o parlamentarnej formie rządów od 2000 roku. Przemiany polityczne, społeczno-gospodarcze i duchowe związane z procesem transformacji przebiegają bardzo powoli, w warunkach głębokiego kryzysu społeczno-gospodarczego (w 2010 roku potencjał gospodarczy wynosił 50% w stosunku do poziomu z roku 1990), masowego zubożenia ludności (80% społeczeństwa żyje poniżej poziomu biedy). Wielką skalę osiągnęła nielegalna migracja zarobkowa wśród mieszkańców kraju (około 700 tys. osób)³.

Trudna sytuacja Mołdowy jest obciążona nierozwiązanym konfliktem we wschodniej części kraju, który doprowadził *de facto* do naruszenia integralności terytorialnej państwa. Władze państwowe nie kontrolują naddniestrzańskiej części terytorium republiki, gdzie w wyniku konfliktu etniczno-politycznego, który przyjął formę zbrojną (marzec-czerwiec 1992 r.), doszło do konsolidacji antykonstytucyjnego organizmu państwowego o autorytarnych rządach – Naddniestrzańska Republika Mołdawska (Naddniestrze).

1 Por. *Populația Republicii Moldova pe vîrste și sexe, în profil teritorial la 1 ianuarie 2009*, Biroul Național de Statistică al Republicii Moldova, Chișinău 2009, s. 4.

2 Por. *Mołdowa. Przewodnik dla przedsiębiorców*, UNIDO, Warszawa 2006, s. 11.

3 Por. K. Kotulewicz, *Globalizacja a rozwój gospodarczy Republiki Mołdowa w latach 2000-2010*, referat wygłoszony podczas Międzynarodowej Konferencji „Państwo, Gospodarka, Społeczeństwo” organizowanej w czerwcu 2010 roku przez Krakowską Akademię im. A.F. Modrzewskiego.

Nieuznana republika kontroluje 12,4% terytorium, 15% ludności, 40% potencjału przemysłowego Mołdowy i jej wschodnią granicę⁴.

Pomimo występowania licznych problemów kraj ten od chwili uzyskania niepodległości w sierpniu 1991 roku rozpoczął proces transformacji ustrojowej, z którym nierozzerwalnie jest związana demokratyzacja życia politycznego, budowa społeczeństwa obywatelskiego i gospodarki rynkowej.

Rozpoczęcie procesu szeroko rozumianej transformacji systemowej wywołało w społeczeństwie tego jednego z najmniejszych państw Europy Południowo-Wschodniej wyraźny wzrost zainteresowania polityką. Można bez obaw stwierdzić, że liberalizacja życia politycznego i następnie jego demokratyzacja ukazuje najlepiej, jak bardzo ważną rolę w polityce odgrywa człowiek. Jest to zgodne z maksymą państw demokratycznych, w których

człowiek jako „byt społeczny” nie może uciec od uprawiania polityki, rozumianej przede wszystkim jako roztropny namysł nad własnym byciem-z-innymi⁵.

Analizując przykład Republiki Mołdowa, postanowiłam skupić nad przedstawieniem związków zachodzących między człowiekiem a polityką, biorąc pod uwagę następujące czynniki:

1. Czynniki systemowy.
2. Czynniki historyczny.
3. Czynniki społeczny.
4. Czynniki indywidualny⁶.

Opisując te cztery czynniki, spróbuję udzielić odpowiedzi na pytanie: czy „potencjał polityczny” człowieka w Republice Mołdowy jest skutecznie wykorzystywany, czy jest marnowany?

4 Por. В. Мошняга, *Партийно-политическое развитие Молдовы за десять лет независимости: политологический анализ*, [w:] *Moldoscopie (Probleme de Analiză Politică)*, partea XIX, Universitatea de Stat din Moldova, Chişinău 2002, s. 23-24.

5 *Człowiek i polityka: księga jubileuszowa z okazji 65. urodzin profesora Jerzego Gałkowskiego*, red. J. Kłos, A. Noras, Katolicki Uniwersytet Lubelski. Wydział Filozofii, Lublin 2002, s. 11.

6 Por. K. Skarżyńska, *Aktorzy polityczni: czym jest polityka dla jednostki*, [w:] *Podstawy psychologii politycznej*, red. K. Skarżyńska, Zysk i S-ka, Poznań 2002, s. 34-40.

CZYNNIK SYSTEMOWY

Jednym z najważniejszych czynników jest czynnik systemowy rozumiany jako typ reżymu politycznego. W państwie demokratycznym aktywność obywateli, ich współudział w polityce jest jedną z norm życia społecznego. Mają oni także możliwość wywierania wpływu politycznego. Należy podkreślić, że to jednostka decyduje o sposobach swego udziału w polityce. W państwach o reżimie totalitarnym relacja ta jest odwrotna, tzn. wpływ jednostek na politykę jest niewielki, ograniczony do nielicznej grupy ludzi. Uczestnictwo w polityce ma częściowo charakter symboliczny, na ogół jest także przymusowe. W państwach autorytarnych z kolei, człowiek powinien być albo bierny politycznie, albo aktywnie wspierać rządzącą ekipę⁷.

Zapoczątkowana w byłym ZSRR przez M. Gorbaczowa liberalizacja systemu politycznego pociągnęła za sobą wzrost zainteresowania polityką tak ze strony pojedynczych osób, jak i grup społecznych. W rezultacie tej liberalizacji w Republice Mołdowy doszło do pojawienia się nowych ruchów politycznych. Pierwsze tego typu organizacje były utworzone w październiku 1989 roku. Początkowo organizacje te określano mianem „ruchów społecznych”, a członkostwo w nich oparte było wyłącznie na zasadzie przynależności etnicznej. I tak na przykład Ludowy Front Mołdowy reprezentowany był przez grupę społeczną posługującą się językiem rumuńskim, podczas gdy Ruch „Unitatea-Edinstwo” był reprezentowany przez grupę posługującą się językiem rosyjskim. Jeszcze dwie inne tego typu organizacje polityczne powstały w południowej części Mołdawii – „Gagauz Halki” (Naród Gagauzki) i „Vozrojdenie” (Odrodzenie), które reprezentowały mieszkających tam Gagauzów i Bułgarów⁸. Jedna organizacja o nazwie „Rada Kolektywów Pracowniczych” powstała też w Naddniestrzu. Skupiała ona w swoich

7 Por. P. Załęski, E.M. Marciniak, *Człowiek w świecie polityki*, [w:] *Spółczesność i polityka. Podstawy nauk politycznych*, red. K.A. Wojtaszczyk, W. Jakubowski, Uniwersytet Warszawski Wydział Dziennikarstwa i Nauk Politycznych, Warszawa 2007, s. 195.

8 Por. В. Стати, «История Молдовы», ИПФ «Центральная Типография», Кишинев 2003, с. 393-394.

szeregach przedsiębiorców Naddniestrza i głównie zajmowała się koordynowaniem działalności komitetów strajkowych⁹.

Pojawienie się tych organizacji pociągnęło za sobą proces instytucjonalizacji, z którym nierozłącznie jest związane przyjęcie w 1991 roku przez ówczesne władze republiki „Ustawy o partiach politycznych i organizacjach społeczno-politycznych”¹⁰. Przyjęcie tego dokumentu stało się swego rodzaju fundamentem w kształtowaniu wielopartyjności w tym kraju. Stworzenie jasnych ram prawnych regulujących działalność polityczną, a przede wszystkim zniesienie istniejących dotychczas barier w tym zakresie przyczyniło się do znacznego wzrostu liczby partii i ruchów społeczno-politycznych. Ich liczba w 1998 roku wzrosła do 60!¹¹.

Jednak, jak pokazała praktyka, tak duża liczba partii politycznych nie służyła konsolidacji społeczeństwa. W związku z tym w 1998 roku przyjęto zmiany w treści „Ustawy o partiach politycznych”, które wpłynęły na zmniejszenie się liczby ugrupowań. W chwili obecnej w Mołdowie jest zarejestrowanych i prowadzi aktywną działalność polityczną 30 partii. Partie te skupiają w swoich szeregach w sumie 6,7% pełnoletniego społeczeństwa kraju¹².

Najważniejszym dokumentem konsolidującym mołdawskie społeczeństwo była nowa Konstytucja, która weszła w życie 29 lipca 1994 roku. W treści tego dokumentu znalazły się ukształtowane do połowy lat 90. XX wieku podstawy ustroju politycznego współczesnej Mołdowy. Przyjęte w ustawie zasadniczej rozwiązania odpowiadają tradycjom państw o ustabilizowanej demokracji. Ustawodawca

9 Por. *Хронологический указатель 1989 года Объединенного Совета трудовых коллективов Приднестровья*, <<http://pmr.name/about-pmr/366-xronologicheskij-ukazatel-1989-goda-obedinennogo-soveta-trudovyh-kollektivov-pridnestrovyia.html>> (dostęp: 19.02.2011).

10 Por. *Закон о политических партиях и общественно-политических организациях*, № 718-XII от 17.09.1991, „Мониторул Официал” № 11-12/106 от 30.12.1991.

11 Por. И. Боцан, *«Партии и демократизация Республики Молдова»*, <<http://www.e-democracy.md/ru/monitoring/politics/comments/20081203/>> (dostęp: 12.02.2011).

12 Por. В. Букарский, *Большинство граждан Молдовы – против унионизма*, z dnia 29 lipca 2010 roku, <<http://politicom.moldova.org/news/bolishinstvo-grazhdan-moldovi-protiv-unionizma-211087-rus.html>> (dostęp: 12.02.2011).

zawarł w konstytucji, w rozdziale I: *Podstawowe zasady*, następujące zasady i wartości konstytucyjne: suwerennego i niepodległego państwa, państwa unitarnego, państwa demokratycznego, państwa prawnego, trójpodziału władzy, państwa republikańskiego, gospodarki rynkowej¹³. Przyjęcie tych zasad ustroju politycznego umożliwiło różnym ugrupowaniom politycznym prowadzenie działalności nierozzerwalnie związanej z polityką (z wyłączeniem ruchów o charakterze rasistowskim, naruszających zasady dobrego współżycia społecznego itp.).

W Mołdowie jedną z form aktywnego udziału w życiu politycznym człowieka jako obywatela jest członkostwo w partii politycznej. Każdy obywatel Mołdowy na mocy art. 38-42 Konstytucji posiada następujące prawa i wolności polityczne:

- prawo dostępu obywateli do służby publicznej;
- wolność organizowania pokojowych zgromadzeń i uczestniczenia w nich;
- wolność zrzeszania się w partiach politycznych, związkach zawodowych i innych organizacjach;
- prawo udziału w kierowaniu sprawami publicznymi pośrednio, poprzez wybór deputowanych oraz organów samorządu terytorialnego, a także bezpośrednio poprzez udział w referendum¹⁴.

Przyjęcie „Ustawy o partiach politycznych” i Konstytucji wpłynęło na przyspieszenie procesu demokratyzacji życia politycznego. Z biegiem czasu okazało się, że partie polityczne w Republice Mołdowy odegrały pozytywną rolę w zakresie demokratyzacji społeczeństwa. A to wszystko działo się zarówno pod wpływem pierwszych wolnych wyborów parlamentarnych, jak i zmian w zakresie ustawodawstwa regulującego działalność partii politycznych. Zaczęły one kształtować swoją strukturę wewnętrzną, wpływać na społeczeństwo kraju oraz kształtować partyjne elity polityczne.

Jednak na początku XXI wieku zmieniły się preferencje polityczne obywateli Republiki Mołdowy. W społeczeństwie republiki doszło do wzrostu niezadowolenia z tytułu podejmowanych przez partie polityczne działań. Główną przyczyną był brak poprawy

13 Por. *Konstytucja Republiki Mołdowa z 1994 r.*, <<http://www.presedinte.md/const.php?page=8200&lang=rus#8200>> (dostęp: 28.01.2011).

14 Por. tamże (dostęp: 28.01.2011).

sytuacji gospodarczej w kraju. Miejsce polityki zorganizowanej zastąpiła polityka niezorganizowana, skupiająca się na określonym temacie. W wyniku tego zmianie uległo polityczne zachowanie obywateli: wcześniej nimi kierowała elita, obecnie to społeczeństwo rzuciło wyzwanie elitom¹⁵.

Drugą z form uczestniczenia w życiu politycznym kraju jest udział w wyborach parlamentarnych, samorządowych i prezydenckich do 2010 roku (por. tabela nr 1).

Tabela 1. Frekwencja wyborcza podczas zorganizowanych w Republice Mołdowie wyborów parlamentarnych

Frekwencja	Liczba osób biorąca udział w głosowaniu	Liczba osób uprawnionych do głosowania w wyborach parlamentarnych	Wyszczególnienie
79,31%	1 869 090	2 356 614	1994
69,12%	1 681 285	2 324 295	1998
67,52%	1 607 096	2 379 491	2001
64,84%	1 576 203	2 430 537	2005
57,55%	1 556 244	2 704 103	04.2009
58,77%	1 591 835	2 708 381	07.2009
61,64%	1 733 207	2 811 729	11.2010

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Centralnej Komisji Wyborczej Republiki Mołdowa, <www.adept.md> (dostęp: 28.01.2010).

Analizując dane zawarte w tabeli, można zauważyć, że Mołdowa jest krajem, w którym od chwili uzyskania niepodległości wybory parlamentarne charakteryzują się wysoką frekwencją. Najwyższa frekwencja miała miejsce w 1994 roku, co świadczy, jak duże nadzieje wiązało społeczeństwo tego kraju ze zmianami, jakie zaszły i jakie miały zająć w ciągu najbliższych 4 lat. Wybory parlamentarne z 1998 roku cechowały się spadkiem frekwencji o 10%. Główną przyczyną było drastyczne pogorszenie się sytuacji gospodarczej

15 Por. M. Булова, *К вопросу о характеристике электорального поведения (общий аспект)*, [w:] *Moldoscopie (probleme de analiză politică) partea XVI*, Universitatea de Stat din Moldova, Centrul de Analiză Politică și Tehnologii Sociale "Captus", Chișinău 2001, s. 13.

w kraju, która bardzo rzutowała na i tak już niski poziom życia obywateli. Wybory parlamentarne z 2009 roku cechowały się najniższą frekwencją, ponieważ z jednej strony były przeprowadzane w czasie, kiedy większość mieszkańców kraju emigruje poza granicę za pracę, a z drugiej strony towarzyszył im wzrost negatywnych nastrojów w społeczeństwie bezpośrednio związanych z obniżeniem się poziomu życia obywateli. Wyniki wyborów parlamentarnych z listopada 2010 roku niewiele zmieniły w składzie parlamentu, do którego weszły te same ugrupowania, które odniosły zwycięstwo w wyborach w 2009 roku, czyli Komunistyczna Partia Mołdowy będąca w opozycji i koalicja rządząca składająca się z partii liberalno-demokratycznych.

W omawianym okresie czasu, czyli od momentu uzyskania niepodległości do połowy 2010 roku, w Mołdowie poprzez rozwój środków masowego przekazu poszerzyła się sieć komunikacji społecznej. Jej rozwój wpłynął na wzrost poziomu wiedzy na temat polityki w społeczeństwie. W republice w chwili obecnej działa 9 kanałów telewizyjnych, 21 stacji radiowych, a na rynku prasy drukowanej ukazuje się w języku urzędowym oraz w języku rosyjskim ponad 30 tytułów czasopism i gazet¹⁶. Pomimo w miarę dobrze rozwiniętego rynku środków masowego przekazu Mołdowa według badań Freedom House jest zaliczana do grupy państw o ograniczonej wolności prasy. W rankingu dotyczącym wolności prasy sporządzonym przez tę międzynarodową organizację w 2009 roku wśród 195 państw objętych badaniem Mołdowa ze 149 miejsca spadła na miejsce 150¹⁷.

Oprócz członkostwa w partiach politycznych, udziału w cyklicznie organizowanych powszechnych i bezpośrednich wyborach parlamentarnych ważnym obszarem życia społecznego, w którym obywatele Mołdowy starają się być aktywni, są organizacje pozarządowe. Na dzień 1 stycznia 2011 roku w Mołdowie zostało zarejestrowanych 277 organizacji pozarządowych¹⁸, w których

16 Por. *Пресса в Молдавии*, <http://ru.wikipedia.org/wiki/Пресса_в_Молдавии> (dostęp: 2.03.2011).

17 Por. *Freedom House отменила сокращение свободы СМИ в Молдове*, <<http://www.moldova.ru/index.php?tabName=articles&owner=16&id=4860>> (dostęp: 2.03.2011).

18 Por. <<http://www.civic.md/ong.html>> (dostęp: 28.01.2011).

działalności udzielało się około 7,3% pełnoletniego społeczeństwa republiki¹⁹. Organizacje te działają w takich sferach, jak: ochrona zdrowia, ochrona środowiska naturalnego, prawa człowieka oraz zajmują się promocją rozwoju agroturystyki na poziomie lokalnym, propagują kulturę i sztukę, promują lokalny rozwój gospodarczy, społeczny i ludnościowy, zajmują się problemami dzieci i młodzieży itp.

CZYNNIK HISTORYCZNY

Czynnik historyczny – jako drugi – to głównie moment historyczny, czyli na przykład okres ważnych wydarzeń określanych jako historyczne, a więc kryzysów społeczno-politycznych czy konfliktów. Momentem przełomowym, mającym konsekwencje dla treści i zakresu relacji jednostka – polityka, jest zmiana systemu politycznego w kierunku jego demokratyzacji²⁰.

Na przełomie lat 80. i 90. XX wieku społeczeństwo Mołdowy nie było w pełni świadome, czym jest demokracja, pluralizm polityczny, państwo prawa, gospodarka rynkowa i społeczeństwo obywatelskie. Przyczyn było kilka. Po pierwsze, społeczeństwo Mołdawskiej SRR cechowało się brakiem tradycji w zakresie państwowości, którą z kolei, dla porównania, posiadały wszystkie trzy państwa bałtyckie – Litwa, Łotwa i Estonia. Fakt ten jest nierozdzielnie związany z historią suwerennej Republiki Mołdowy, której terytorium można podzielić wzdłuż rzeki Dniestr na dwie części. Mieszkańcy prawego brzegu, czyli terytorium ówczesnej Besarabii, pamiętają życie w regionie będącym przez okres 22 lat (1918-1940) częścią Rumunii. Natomiast mieszkańcy lewego brzegu, czyli tak zwanej Mołdawskiej Autonomicznej Republiki Radzieckiej, będącej w latach 1924-1940 częścią Ukraińskiej SSR, nigdy nie doświadczyli innych rządów oprócz totalitarnych. Po drugie, przed uzyskaniem

19 Por. В. Букарский, *Большинство граждан Молдовы – против унионизма*, z dnia 29 lipca 2010 roku, <<http://politicom.moldova.org/news/bolshinstvo-grazhdan-moldovi-protiv-unionizma-211087-rus.html>> (dostęp: 25.02.2011).

20 Por. P. Załęski, E.M. Marciniak, *Człowiek w świecie polityki*, art. cyt., s. 195.

niepodległości przez ten kraj większość jego mieszkańców w stosunku do istniejącego wówczas systemu politycznego nie znajdowała się w opozycji. Wyjątek stanowiła tylko inteligencja, ludzie kultury i sztuki, którzy dobrze byli poinformowani o przeszłości historycznej terytorium będącego od 1940 roku w granicach Mołdawskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej (MSRR). Po trzecie, wprowadzony po II wojnie światowej w MSRR system gospodarki nakazowo-rozdzielczej spowodował, że z jednej strony Mołdawska SRR była zaliczana do grupy republik o wysokim tempie rozwoju gospodarczego²¹, a z drugiej strony – takie pojęcia, jak przedsiębiorczość i konkurencja podmiotom gospodarczym republiki były zupełnie obce. Ludność wiejska głównie była zatrudniana w „kołchozach” lub „sowchozach”, czyli w państwowych spółdzielniach rolniczych. Szefowie tych organizacji rolniczych posiadali pełną kontrolę nad spółdzielnią, uczestnicząc w procesie zarządzania, podczas gdy członkowie „kołchozów” i pracownicy „sowchozów” takiej możliwości byli pozbawieni. Ukształtowany w czasach radzieckich w Mołdawskiej SRR system gospodarczy kreował obywatela bez ducha, przedsiębiorcę bez inicjatywy i człowieka niezdolnego ponosić odpowiedzialność za własne decyzje.

Ukształtowany w byłym ZSRR ustrój polityczny i gospodarczy wpłynął na przebieg procesów politycznych w Mołdawskiej SRR, które były wolniejsze od tych zachodzących w krajach bałtyckich. Dopiero liberalizacja radzieckiego systemu politycznego zainicjowana przez pierestrojkę M. Gorbaczowa przyspieszyła rozwój pluralizmu politycznego i umożliwiła otwarte wyrażanie sprzeciwu wobec polityki Centrum, jak również wobec symboli władzy państwowej – dominacji jednej partii. W prasie, w radio i w programach telewizyjnych wyrażano różne opinie, co było główną przyczyną wzrostu zainteresowania środkami masowego przekazu przez społeczeństwo. Na przykład w 1998 roku nakład tygodnika Związku Pisarzy „Literatura și Arta” wynosił 7 tysięcy egzemplarzy, a w roku 1989 nakład tego tygodnika wzrósł aż do 160 tysięcy! Wzrost ten był spowodowany przez problem, który ukształtował późniejszy

21 Por. Л.Е. Репида, *Суверенная Молдова. История и современность*, Академия Наук Молдовы Институт культурного Наследия Центр Этнологии, Кишинев 2008, с. 316.

rozwój procesów politycznych – ludność MSSR zaczęła żądać przestrzegania ich praw narodowych, przede wszystkim w dziedzinie językowej²². Już w 1988 roku w stolicy kraju Kiszyniowie odbywały się liczne manifestacje oraz powstawały tak zwane organizacje nieformalne, czyli niekontrolowane przez władze. Mołdowa należała do republik o wysokiej aktywności obywateli manifestujących swoją niezależność od Moskwy²³. Sprawa językowa dominowała w latach 90. XX wieku w debatach międzypartyjnych oraz przyciągała uwagę większości społeczeństwa Mołdowy. Poruszenie problemu językowego przyczyniło się również do zaistnienia trwającego do dnia dzisiejszego konfliktu terytorialnego w Naddniestrzu.

Koniec lat 90. XX wieku w Mołdowie charakteryzował się osiągnięciem względnej stabilizacji w życiu politycznym nowopowstałego kraju. Wiosną 1998 roku zostały przeprowadzone demokratyczne wybory parlamentarne. Po tych wyborach system polityczny Mołdowy zaczął się chwiać, ponieważ partie zasiadające w parlamencie nie mogły się porozumieć oraz dochodziło do częstych rozłamów i zmian przynależności klubowej²⁴. W tej sytuacji doszło do konfliktu między prezydentem i parlamentem. Prezydent P. Lucinschi dostrzegł szansę zmiany systemu parlamentarno-prezydenckiego w system prezydencki. Gwałcąc zasady Konstytucji, przeprowadził w maju 1999 roku referendum w tej sprawie, które zostało uznane przez Trybunał Konstytucyjny. W kolejnym roku wszystkie główne ugrupowania polityczne w parlamencie zjednoczyły się przeciwko prezydentowi i zdecydowaną większością (90 na 100) znowelizowały konstytucję. Nowelizacja ograniczyła kompetencje głowy państwa na rzecz parlamentu w tajnym głosowaniu większością kwalifikowaną 3/5 głosów (61/101)²⁵.

22 Por. *National Human Development Report Republic of Moldova 2000*, United Nations Development Program, UNDP Moldova, Chişinău 2001, s. 27-28.

23 Por. *Ustroje polityczne krajów Wspólnoty Niepodległych Państw*, red. W. Baluk, A. Czajkowski, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2007, s. 85.

24 Por. J. Solak, *Mołdawia republika na trzy pęknięcia*, Europejskie Centrum Edukacyjne, Toruń 2009, s. 29.

25 Por. *Legea Republicii Moldova cu privire la procedura de alegere a Preşidentului Republicii Moldova Nr 1234-XIV din 22.09.2000* (ustawa RM w sprawie procedury wyboru prezydenta kraju).

W wyniku wprowadzonej poprawki w ustawie zasadniczej w Mołdowie rozpoczęto rozwój parlamentarnego systemu politycznego. Początkowo społeczeństwo całego kraju nie zdawało sobie sprawy z charakteru tej zmiany i można powiedzieć, że nie do końca ją rozumiało. Dopiero w 2005 roku zrozumiało swą rolę oraz zakres spoczywającej na nim odpowiedzialności, ponieważ uczestniczyło tylko w wyborach parlamentarnych.

Wybory parlamentarne w 2001 roku przyczyniły się do zwycięstwa Partii Komunistów Mołdowy. To zwycięstwo pokazało, że w społeczeństwie republiki cały czas są preferowane wartości „sowieckie”, ponieważ większość mieszkańców kraju w dalszym ciągu żałuje rozpadu ZSRR²⁶.

Dopiero rok 2009 okazał się rokiem przełomowym. Rządząca od 2001 roku Partia Komunistów straciła poparcie na rzecz partii proeuropejskich. Partia ta jednak w kwietniu 2009 roku w wyborach parlamentarnych odniosła zwycięstwo, ale nie zdołała się porozumieć ze zwycięskimi partiami opozycyjnymi należącymi do obozu liberalno-demokratycznego, co było przyczyną niepowodzenia trzech prób wyboru nowej głowy państwa. Sytuacja ta doprowadziła do zorganizowania pod koniec lipca 2009 roku przedterminowych wyborów parlamentarnych. Wszystko to doprowadziło do zaistnienia kryzysu politycznego, który przyczynił się do wzrostu zainteresowania polityką, czego potwierdzeniem jest frekwencja podczas organizowanych w latach 2009-2010 wyborów parlamentarnych (por. tabela 1). Przyspieszone wybory parlamentarne pokazały, jak w krótkim okresie czasu zmianie mogą ulec nastroje polityczne wyborców, którzy, korzystając z osiągnięć demokracji, rozliczyli działalność Partii Komunistów Mołdowy, dla której wsparcie wyraźnie się zmniejszyło.

26 Por. В. Мошняга, В. Цуркан, Г. Руснак, *Социальная память и политические ценности молдавского избирателя*, [w:] *Moldoscopie (probleme de analiză politică) partea XLIX*, Universitatea de Stat din Moldova, Centrul de Analiză Politică și Tehnologii Sociale "Captes", Chișinău 2010, s. 80-91.

CZYNNIK SPOŁECZNY

Do czynników społecznych warunkujących relacje człowiek – polityka zalicza się akceptowany społecznie system wartości. Większe zainteresowanie polityką występuje w społeczeństwach ceniących najbardziej wartości indywidualistyczne, w których wartością jest wpływ na politykę czy sukces indywidualny. Proces socjalizacji (a więc proces uczenia się życia społecznego) jest nastawiony na wzmacnianie aktywności indywidualnej i udziału w życiu politycznym. Mniejsze zainteresowanie polityką obserwuje się głównie wśród mieszkańców niedużych miast i ludności wiejskiej, którzy najbardziej sobie cenią wartości kolektywistyczne – życie rodzinne, spokój, przyjaźń²⁷.

Wydarzenia polityczne, którymi charakteryzował się początek procesu demokratyzacji, pokazały, że na poziomie kultury społeczeństwa o posttotalitarnej mentalności głęboko jest odcisnięta totalitarna przeszłość. Jednak. W konfrontacji politycznej uczestniczyła bowiem większość mieszkańców Mołdowy. Należy wspomnieć, że nagły wzrost aktywności obywatelskiej był oparty na prezentowaniu uproszczonych idei, wyrażanych w większości przypadków w sposób populistyczny, agresywny i prymitywny. Problemy związane z irracjonalnymi emocjami dotyczyły upadku starego systemu politycznego i w tym okresie były intensywnie omawiane. Jednak emocje związane z rozpadem ZSRR zniknęły wraz z pojawieniem się pierwszych oznak kryzysu społeczno-gospodarczego, a przesadna aktywność została zastąpiona przez apatię i bierność w całym społeczeństwie. Pierwsze doświadczenia pokazały, że wolne społeczeństwo mołdawskie było zdolne do konsolidacji wokół uproszczonych, emocjonalnych i często irracjonalnych pomysłów, ale nie było w stanie poradzić sobie z problemami, jakie powstały po upadku ZSRR i transformacji MSSR w niepodległe państwo²⁸.

Analizując społeczeństwo Mołdowy, można je podzielić na dwa typy. Do typu pierwszego są zaliczane osoby wyznające wartości „radzieckie”. Do typu drugiego zalicza się osoby wyznające wartości „postradzieckie”. Każdy z tych typów dysponuje określonym

27 Por. P. Załęski, E.M. Marciniak, *Człowiek w świecie polityki*, art. cyt., s. 195.

28 Por. J. Solak, *Mołdawia republika na trzy pęknięta*, dz. cyt., s. 29.

bagażem wiedzy na temat przeszłości, ale uczestniczą one w procesach społecznych, sięgając do ogólnych wspomnień, które cechują wybraną grupę społeczną, w ramach której przebiega cały proces wzajemnego oddziaływania społecznego. W skład każdego typu wchodzi różne grupy wiekowe, czyli pokolenia²⁹.

W chwili obecnej zakłada się, że w Mołdowie mieszka 4-5 pokoleń, które można podzielić na następujące grupy wiekowe: a) osoby w wieku 60 lat i powyżej, b) 59-45 lat, c) 44-30 lat i d) 19-18 lat³⁰. Treść wartości każdego pokolenia jest określana przede wszystkim przez realia polityczno-społeczne okresu, w którym występowała jego socjalizacja.

Grupa pierwsza (60 lat i powyżej) cechuje się tym, że jej pierwotna socjalizacja przypada na okres „stalinowski”.

Grupa druga (45-59 lat) rozpoczęła proces socjalizacji w okresie rządów N. Chruszczowa, który cechował się brakiem terroru, ale wpływ ideologii na proces pierwotnej socjalizacji w przypadku tej grupy można uważać za absolutny.

Grupa trzecia (30-44 lat) rozpoczęła proces socjalizacji w okresie rządów L. Breżniewa. Był to okres wewnętrznego załamania się ideologii komunistycznej.

Grupa czwarta (18-29 lat) rozpoczęła proces socjalizacji w okresie pieriestrojki, w którym miał miejsce demontaż radzieckiej ideologii i radzieckiego systemu życia.

Pierwsze trzy grupy przeszły etap pierwotnej socjalizacji w okresie obowiązywania „radzieckiego” systemu wartości. Ostatnia, czwarta grupa, przeszła ten etap już pod bezpośrednim wpływem wartości „postradzieckich”³¹.

Jak pokazują badania przeprowadzone przez prof. V. Moșneagę z Uniwersytetu Państwowego Republiki Mołdowy, wszystkie pierwsze trzy grupy żałują rozpadu ZSRR, a tylko najmłodsza grupa w większości tego nie żałuje³². O tym dobitnie świadczą także badania opinii publicznej przeprowadzane w Mołdowie po ogłoszeniu

29 Por. В. Мошняга, В. Цуркан, Г. Руснак, *Социальная память и политические ценности молдавского избирателя*, dz. cyt., s. 84.

30 Por. tamże, s. 85.

31 Por. tamże, s. 85.

32 Por. tamże, s. 90.

niepodległości. Na przykład według najświeższych badań z początku lutego 2011 roku prawie 49% ankietowanych odpowiedziało, że żałuje rozpadu ZSRR, a 52% ankietowanych jest przekonanych, iż rozpad ZSRR negatywnie wpłynął na dalszy rozwój Mołdowy. Jak pokazują te badania, jeżeliby dziś ponownie zostało przeprowadzone referendum w sprawie powrotu ZSRR, to 44% ankietowanych zagłosowałaby „za”, a tylko 29% byłoby przeciw³³.

Również według badań prof. V. Moşneagi,

ciekawą jest następująca sytuacja, że wszystkie „postsowieckie” wartości terminalne (dostęp do informacji, wolność przemieszczania się, przestrzeganie praw człowieka, przestrzeganie prawa wolności słowa, wolności religijnej) za wyjątkiem „swobody przemieszczania się” są dobrze oceniane przez mołdawskie społeczeństwo. Pomimo tego, mieszkańcy kraju mają negatywny stosunek do „postsowieckich” zmian politycznych. Oznacza to, że podczas oceny zachodzących zmian duży wpływ ma pozytywna pamięć o instrumentalnych wartościach „radzieckich” (poziom życia, warunki mieszkaniowe, żywność, obsługa medyczna, jakość systemu kształcenia, ogólny porządek w kraju, poziom korupcji, liczba miejsc pracy, wysokość emerytury, codzienny stosunek do człowieka)³⁴.

Taka sytuacja według V. Moşneagi świadczy o patowej sytuacji w rozkładzie sił politycznych w Mołdowie. Pamięć społeczna o instrumentalnych wartościach „radzieckich” jest z reguły pozytywna, podczas gdy instrumentalne wartości „postradzieckie” nie przeważają oraz są negatywnie oceniane przez większość mołdawskiego społeczeństwa³⁵.

33 Por. Граждане Молдавии сожалеют о развале СССР, <<http://www.mk.ru/social/news/2011/02/18/566868-grazhdane-moldavii-sozhaleyut-ot-razvale-sssr.html>> (dostęp: 27.02.2011).

34 В. Мошняга, В. Цуркан, Г. Руснак, *Социальная память и политические ценности молдавского избирателя*, dz. cyt., s. 90.

35 Por. tamże, s. 90.

CZYNNIK INDYWIDUALNY

Nie bez wpływu na relacje człowiek – polityka pozostają ludzkie właściwości indywidualne, a także to, w jaki sposób jednostka rozumie politykę. Wśród indywidualnych cech człowieka ważne znaczenie ma przede wszystkim uznanie wpływu politycznego jako wartości osobistej. Dzieje się tak, ponieważ poprzez uczestnictwo w polityce człowiek zaspokaja swoje różnorodne potrzeby. Ludzie angażują się w politykę, by zaspokoić swoją potrzebę wpływu, kontroli nad innymi ludźmi, władzy czy osiągnięć. Aktywność polityczna jest również motywowana potrzebą afiliacji, czyli budowania więzi, nawiązywania kontaktów międzyludzkich czy poczucia przynależności do jakiejś grupy. Relacje człowiek-polityka są związane z poziomem zaufania bądź nieufności do systemu politycznego, a więc istniejących partii, instytucji państwowych czy polityków. Wysoki poziom zaufania może oznaczać, że jednostka oczekuje, iż pozytywne zdarzenia polityczne nastąpią w wyniku dobrej polityki, bez jej aktywności politycznej. Polityczna nieufność może prowadzić do przekonania, że pozytywne zdarzenia nie nastąpią, a negatywne są bardziej prawdopodobne, jeżeli sama jednostka nie zaangażuje się politycznie. Wartość polityki dla jednostki jest również związana z miejscem jednostki w systemie społecznym. Status społeczny (wykształcenie, zawód, dochody) wiąże się z poziomem uczestnictwa w polityce w zależności liniowej – im wyższy status jednostki, tym większy zakres partycypacji politycznej³⁶.

W przypadku Mołdowy najbardziej aktywną grupą społeczną w sferze politycznej są członkowie mołdawskich związków zawodowych oraz przedsiębiorcy. W Mołdowie jest zarejestrowanych 30 związków zawodowych³⁷ i działa powyżej 40 000 małych i średnich przedsiębiorstw, które zatrudniają około połowy wszystkich pracowników najemnych kraju. Natomiast przedsiębiorcy są w swej

36 Por. P. Załęski, E.M. Marciniak, *Człowiek w świecie polityki*, art. cyt. s. 195-196.

37 Por. И. Ботан, *Молдавское гражданское общество*, <<http://old.azi.md/comment?ID=16642>> (dostęp: 28.02.1011).

większości członkami mołdawskich partii politycznych, ponieważ dążą do zaspokojenia potrzeby wpływu na innych³⁸.

Kolejną grupą są migranci zarobkowi. Jest to grupa społeczna, która chce uczestniczyć w życiu swego państwa, w polityce, a nawet brać aktywny udział w akcjach bezpośredniego nacisku na władzę³⁹. Mołdowa leży pomiędzy Rosją a krajami, które są członkami Unii Europejskiej, stąd też Federacja Rosyjska i UE stanowią najpopularniejszy kierunek migracji jej obywateli. Osoby te pod wpływem migracji zarobkowej zdobywają nowe doświadczenie, które wpływa na zmianę ich dotychczasowego stosunku do rzeczywistości. W chwili obecnej poza granicami Mołdowy pracuje około 700 tysięcy jej obywateli. Migranci zarobkowi w odróżnieniu od przedsiębiorców nie ufają w pełni politykom, dlatego starają się aktywniej angażować w politykę, czego przykładem jest zmiana w 2010 roku składu organu ustawodawczego.

ZAKOŃCZENIE

W przypadku Republiki Mołdowa „potencjał polityczny” człowieka nie jest w pełni wykorzystywany. Najbardziej aktywną grupą społeczną w sferze politycznej kraju są osoby w wieku produkcyjnym – przedsiębiorcy oraz osoby migrujące za pracą. Wpływ na to ma ogólna sytuacja gospodarcza oraz polityczna Mołdowy. Głównym przejawem aktywności politycznej obywateli Mołdowy jest członkostwo w partiach politycznych. W nieznacznym stopniu aktywność ta przejawia się poprzez członkostwo w organizacjach pozarządowych, a także stosunkowo wysoką frekwencję wyborczą w wyborach parlamentarnych. Pomimo wystąpienia rządu ważnych wydarzeń, takich jak zmiana systemu politycznego w kierunku demokratyzacji, społeczeństwo republiki nie potrafi w pełni odnaleźć się w nowej rzeczywistości i nie jest w stanie poradzić sobie

38 Por. Малые и средние предприятия Молдовы получают только 30% банковских кредитов, <http://ru.publika.md/link_105631.html> (dostęp: 26.02.2010).

39 Por. А. Цэрнэ, *Только смена президента выведет Молдавию из кризиса*, <<http://www.apn.ru/opinions/article9621.htm>> (dostęp: 27.02.2011).

z szeregiem zaistniałych w niej problemów. Jak pokazują badania zespołu badawczego pod kierunkiem prof. V. Moşneagi mołdawskie społeczeństwo wciąż jest podzielone. Nadal 44% społeczeństwa żałuje, że ZSRR przestał istnieć. Tylko 29% ankietowanych nie chciałoby powrotu do czasów byłego ZSRR.

SŁOWA KLUCZOWE:

Republika Mołdowa, transformacja systemowa, partie polityczne, frekwencja wyborcza, życie polityczne, system polityczny, typ „postradziecki”, typ „radziecki”, migracja zarobkowa, wartości terminalne, wartości instrumentalne, proces socjalizacji

Summary

Karolina Kotulewicz, *A Man and a Politic. The Example of Republic of Moldova*

The article is devoted to the theme „Man and Politics” and describes an example of the Republic of Moldova, which is only following the collapse of former Soviet republics gained independence. Analyzing the problem of the relationship between man and the policy takes into consideration the following factors: political system, a historical factor, social factor and personal factor. This article tries to answer the question whether „political potential” man in Moldova is used effectively and in turn wasted.

Karolina Kotulewicz, doktor nauk ekonomicznych w zakresie ekonomii, adiunkt w Katedrze Nauk Politycznych w Uniwersytecie Ekonomicznym w Krakowie.